

Co je užitečné vědět o české lékařské terminologii

Ivana Bozděchová

Abstrakt: Příspěvek je zaměřen na vybrané aspekty současné české lékařské terminologie, které se jeví relevantní z pohledu laického uživatele, a to rodilého mluvčího češtiny (učitele) i studenta češtiny jako cizího jazyka. Ilustrováno a komentováno je především terminologické ztvárnění lékařských pojmů v lexikální sémantice termínů, jejich motivace a (slovotvorná) utvářenost (obraznost, popisnost vs. ekonomičnost), internacionálnost a dynamika (tradice vs. inovace).

Klíčová slova: termín, pojem, slovotvorba, sémantika, motivace, obraznost, internacionalizace

Abstract: The paper is focused on selected aspects of the contemporary Czech medical terminology, which appears to be relevant from the perspective of a lay user – native speaker of Czech (the teacher) and the student of Czech as a foreign language. It illustrates and comments primarily on terminological renderings of medical terms in lexical semantics of terms, their motivation, and (word-formation) structure (figurativeness, descriptive nature vs. economy), international character and dynamics (tradition vs. innovation).

Key words: term, notion, word-formation, semantics, motivation, figurativeness, internationalization

Motto

„Čeština vědeckých spisů není nikterak utěšená, o tom by nevznikl spor ani mezi filology, ani mezi odborníky. Nutno si však též uvědomovati příčiny ubohého stavu. Obtíže jazyka vědeckého jsou nepoměrně větší než nesnáze jazyka literárního. Odborné slovníky a fráze jednotlivých věd jsou tvořeny uměle, vědomě, často úplně bez opory přirozeného, zpravidla nevědomého tvoření lidového a jen některé obory aspoň částečně mohou užítí i pokladu jazyka obecného. Již samo toto umělé tvoření jest nebezpečným úskalím, kterým proplouti dovede jen tvůrce nadaný jemným citem jazykovým, a dobrý znalec vlastností jazyka ...“

(Havránek, B.: O lékařském slovníku. *NR* 3, 1919, s. 72)

1 Úvodem

Zamysleme se úvodem, co z Havránkova tvrzení zůstává aktuální, ba naléhavé po stu letech? Takřka vše, ba mnohé ještě aktuálnější a naléhavější... O současné terminologii a o nutnosti pečovat o ni ve smyslu sjednocovat termíny, vymezovat a ustalovat je ani o její dynamice se spor mezi filology a odborníky vesměs skutečně nevede; rozhořet však může (a v praxi rozhořívá, ba i plane) o některých stránkách termínů, jako např. o jejich jazykových zdrojích, statusu (kodifikaci či standardizaci) a často i o jejich formě, zejména ortografické. Pouze v tom však nespočívá problematičnost terminologie a odborného vyjadřování shledaná Havránkem: odborná komunikace je totiž celkově obtížnější než např. umělecká

literatura (abych parafrázovala citát). V kontextu konference *Čeština a slovenština jako cizí jazyky na lékařských fakultách* se – a v duchu úvodního citátu – pokusím stručně poukázat na některé vybrané, zajímavé a příp. problematické jevy a aspekty současné terminologie z oblasti lékařské.

2 Krátce z historie lékařské terminologie

Vytváření lékařské terminologie nepochybně souvisí se vznikem medicíny, počátky spadají do období starověkého Řecka a Říma; za otce medicíny bývá pokládán Hippokratés (asi 460–370 př. n. l.). Hlavním odkazem starověké medicíny (do současnosti) je právě terminologie. Jak postupem času zanikala všeobecná znalost řečtiny, utvářela se latinská lékařská terminologie, a navíc ze staré řecké lékařské literatury překládali i Arabové (dokonce jako první, zároveň přispěli i k rozvoji medicíny). Tento ústup od řečtiny k latině zaznamenáváme od středověku, v novověku se pak obdobně přecházelo k národním jazykům.¹ Přesto mají řečtina a latina pro lékařskou terminologii význam i nadále, a to především v tom, že mu jako mrtvé jazyky zaručují maximálně jasný a přesně vymezený význam.

Česká lékařská terminologie prošla dlouhým historickým vývojem; počátek lékařské vědy v českých zemích souvisí se založením Univerzity Karlovy, i když důležitější byla pro českou terminologii oblast medicíny související s praxí.² V 14. a 15. století patřily lékařské texty spolu s texty právníckými k nejčastěji zastoupeným odborným textům vůbec (Černá, 2003). V nejstarší terminologii se většinou uplatňovala slova se širokým významem a později se upřesňovala v souvislosti s rozvojem příslušné oblasti a s jejím zpřístupněním širšímu okruhu uživatelů (Černá, 1996). Tak např. (viz Michálek 1971, s. 312) staročeské slovo *mozk* označovalo obsahy kostních dutin vůbec, nejen mozek, i ale morek a míchu (teprve po poznání fyziologických rozdílů mezi mozkiem a morkem se slovo specializovalo pro dnešní význam); podobně se ve staročeské době nerozlišovaly rozdílné funkce *tepen* a *žil*, a tedy ani tato slova v terminologii. V době národního obrození ustoupila latina na čas do pozadí a lékařské termíny se překládaly nebo přejímaly ze slovanských jazyků a tvořily se i domácí novotvary. Praktickým přínosem pro českou lékařskou terminologii bylo uspořádání prvních novodobých českých lékařských slovníků: Ant. Jungmann vydal slovník lékařský v Kroku III v r. 1836 a pak v příloze ke Klácelovým Moravským novinám v r. 1850, W. Staněk v r. 1863 Slovník lékařské terminologie, J. Čejka tři sbírky lékařské terminologie v Časopisu

¹ Latina sloužila jako jazyk vědy do 18. století; na pražské univerzitě se od roku 1784 vyučovala němčina, ale na lékařských fakultách se v teoretických přednáškách latina udržela, a to sporadicky až do počátku 19. století (Adlafová, 1989).

² Důkazem je mj. rozsáhlý chirurgický spis z přelomu 15. a 16. století, pravděpodobně spjatý se jménem mistra Křišťana z Prachatic; připomíná však spíše tzv. domácího lékaře než odbornou příručku (Černá, 2005).

českého muzeum 1848 a v příloze k ročníkům 1851, 1853 a čtvrtou v Živě VI v r. 1858.

Ve 20. století (zhruba do 80. let) převažovaly v české lékařské terminologii názvy latinského a řeckého původu, v závislosti na oboru a tradici se počestňovaly spíše v menší míře (viz např. Sochor, 1955, nebo Tejnor, 1983). Latinské termíny se jen velmi zřídka překládaly do češtiny (mnohé takové překlady se málo užívaly) a nezadržitelně začaly pronikat termíny z angličtiny (i když Tejnor, 1983, s. 47, ještě o lékařských termínech z angličtiny konstatoval, že „působí leckdy rozpaky“). Stav nepřímě ilustruje statistika německé sociolingvistiky z roku 1981 – podle ní je medicínská literatura publikována v 73,1 % v angličtině, v 5,9 % v ruštině, v 5,5 % v němčině a ve 4 % ve francouzštině.³

Současná podoba české lékařské terminologie odráží časový vývoj – především se v ní obdobně jako v celé slovní zásobě češtiny proměňuje zastoupení a podoba cizích (přejatých) prvků, pod vlivem evropské integrace narůstá vliv angličtiny i v oboru lékařství (Murray, 1995). V české lékařské terminologii se již vžilo množství termínů z angličtiny – jsou to zejména zkratky, výrazy z oblasti invazivní kardiologie, medicínské technologie a metodik apod. Vliv angličtiny se doposud projevuje nejvýrazněji v užívání termínů anglického původu v současné odborné komunikaci, podstatně neovlivnil systém české terminologie⁴.

3 Tvoření termínů

Základní tendencí při tvoření termínů je využívat produktivní slovotvorné prostředky a pravidelné slovotvorné modely a usilovat o jejich významovou specifikaci. V lékařské terminologii se slovotvorně vyhraňují především kompozita (obecně zastoupená v terminologii více než u ne odborných názvů především pro svou významovou explicitnost a obsahovou přesnost), (derivovaná) deminutiva, více-slovné termíny a (termínové) zkratky. Pro ilustraci uveďme hlavní slovotvorné, strukturní a sémanticko-onomaziologické specifikace lékařských termínů:

³ Ammon, U.: *Deutsch als Publikationssprache der Wissenschaft*, 1988; citace podle Daneše, 1997, s. 80.

⁴ Viz předmluva k překladovému lékařskému slovníku (Topilová, 1999): „Medicína si ponechala klasikou latinsko-řeckou terminologii, obohatila ji anglickými pojmy (výrazy, I. B.) řady zcela nových oborů. Odborné panelové diskuse mezinárodních kongresů se vedou v angličtině. Všichni si dobře a se zaujetím porozumějí, i když angličtina různých účastníků panelů a konsenzuálních konferencí zní poněkud odlišně. V angličtině se předávají na mezinárodních letištích pacienti při lékařských transpotech. Satelity v angličtině zprostředkují správné a rychlé směřování orgánů pro transplantaci k vytipovaným příjemcům. Angličtina vešla v současném období dokonce do povědomí natolik, že krátké a výstižné pojmy (výrazy, I. B.) vsunujeme do ryze českých odborně medicínských vět, abychom upřesnili a zestručnili svůj výrok či stanovisko. Znalost angličtiny jako jazyka kontaktu ve společné světové medicíně se nám stala stejnou potřebou jako znalost medicíny samé, chceme-li v tomto oboru pracovat s dobrým pocitem celoživotního povolání.“

1. vysoký podíl sekundární kompozice a tvoření kolokací vyššího řádu (*polyneuromyozitida, rozptýlené kornatění tepen spodiny mozku*)
2. specifikace slovotvorného modelu koordinačních kompozit pro vyjádření místního zřetelového vztahu vzhledem ke dvěma částem těla, orgánům, ústrojím apod. (*bedrokyčelní vaz, hlavopažní kmen*)
3. velký počet zkratk a víceslovných termínů se zkratkou (*EEG, EMG, Pn, dx, NADPH-diaforázová aktivita, anti-CMV-negativní pacient, CD8+ lymfocyty*)
4. pronikání anglicismů u všech typů termínů, s výjimkou eponymických (*killer factor, one-day surgery*)
5. užívání morfologicky neztvárněných adjektiv a zkratk v antepozici k determinovanému substantivu (*corticotropin-releasing hormon, in vitro fertilizace, non-inzulín dependentní diabet, PIE syndrom = syndrom plicních infiltrátů a eozinofilie, D-hodnota, CT a UZ kontrola*)
6. nejasnost hranice mezi termínovými a netermínovými názvy, zejména obrazného charakteru (*kost křížová – kost svatá, hot-dog bolest hlavy*)
7. užívání cizích termínů (latinských a nověji anglických) jako citátových výrazů (*postižení glandula parotis, glandula submandibularis a malé slinné žlázy, pacient s obstrukční spánkovou apnoe*).

Při tvoření lékařských názvů se hojně využívají také prostředky substandardní, slangové, charakteristické především zkracováním (*sono* = sonografické vyšetření, *angio* = angiografie), univerbizací (*vitálka* = vitální indikace, *centrál* = centrální žilní katétr), používáním deminutiv (*fibrómek* = malý fibrom, *datlík* = internista), slov domáckých (*embolka* = embolie, *dudlík* = speciální anesteziologická trubice), žertovných (*hrtanohled* = laryngoskop, *kleště na dorty* = laparoskopický přístroj, *Líza a Róza* = paralýza a skleróza), eponymických (*višňák* = Višněvského balzám), hybridních (*schizouš* = schizofrenik, *lymfáče* = lymfocyty) a černého humoru (*upírka* = transfúzní oddělení, *lego, puzzle* = pacient po polytraumatu).⁵

Ve slangových názvech se realizují obdobné slovotvorné postupy a modely jako v běžné slovní zásobě, zastoupení v nich mají zejména:

1. jazyková ekonomie
oška – ošetřovatelka, *sterouš* – sterilizátor
2. formální zjednodušení, počestění, modelovost tvoření
svítit – rentgenovat, *foto* – výplň zubu z fotokompozitního materiálu
teplotovat – mít zvýšenou teplotu
3. obraznost (metafora, metonymie)

⁵ Podrobněji viz Doležal, 1999.

kostky cukru – špatně modelované široké zuby, *empír* – sterilní plášť, *uši* – fonendoskop

4. jazykový humor (obraznost + asociace)

gumák – pacient v bezvědomí, *upír* – lékař transfúzního oddělení, *upírka* – transfúzní oddělení.

4 Motivace termínů

Slovotvorná motivace mívá u termínů (na rozdíl od běžné slovní zásoby) většinou pouze orientační hodnotu, a tak se častěji oslabuje či ztrácí (termíny se tak stávají značkovými). Tvoření současné terminologie závažně ovlivňuje mezinárodní kontext, často se přejímají a kalkují (kalkování v lékařské terminologii podporuje fakt, že odborníci poznají latinské a řecké prvky). Srovnajme namátkou anatomické názvy (složeniny nebo víceslovné názvy) utvořené podle latiny, které vyjadřují např. vztah ke dvěma sousedícím orgánům nebo částem těla (obdobně jako do češtiny se kalkují např. i do angličtiny): *tepnožilní spojka* (angl. *arteriolo-venular anastomosis* – lat. *anastomosis arteriolo-venularis*), *hřbetní nožní tepna* (angl. *dorsal pedis artery* – lat. *arteria dorsalis pedis*) apod. Naopak termíny z živých jazyků se častěji přejímají; z hlediska češtiny většinou nemají vnitřní formu, viz anglické termíny *by-pass*, *gap junctions*, *handgrip*.

Internacionální charakter odborné komunikace přináší do češtiny nejen slovotvorné (strukturní), ale také sémantické podněty, obrazná pojmenování a mezinárodní idiomy, viz např. *deltová větev* (angl. *deltoid branch* – lat. *ramus deltoideus*), *ostrovny tepny* (angl. *insular arteries* – lat. *arteriae insulares*), *předsíň* (angl. *atrium* – lat. *atrium*), *žilá blanitého hlemýžďe* (angl. *vein of cochlear aqueduct* – lat. *vena aqueductus cochleae*) atd. Živé je metaforické a metonymické tvoření termínů, výhodná bývá i systémovost těchto pojmenování. Dokazují to např. obrazné názvy syndromů: *syndrom červeného muže* (*red man s.*), *s. neklidných nohou* (*restless leg s.*), *s. vyprahnutí či vyhoření* (*burn-out s.*), *s. rozštěpeného mozku* (*split brain s.*) aj. Analogicky podle cizojazyčných názvů se v terminologii užívají specifickým způsobem deminutivní přípony (ne vždy jde o vyjádření pouhého velikostního poměru) – *puchýřek*, *váček*, *sklípek* (lat. *vesicula* vs. *vesica* = měchýř, puchýř), *kanálek* (lat. *canaliculus* vs. *canalis* = kanál, průchod), *hlavička* (lat. *capitulum* vs. *caput* = hlava), *tělísko* (lat. *corpusculum* vs. *corpus* = tělo, těleso), *provazec*, *provázek* (lat. *funiculus* vs. *funis* = provaz, lano), *kolénko* (lat. *geniculum* vs. *genu* = koleno) atd.

Obraznost založená na obraznosti původních termínů z klasických jazyků není vždy zachována, někdy může být také pozměněna, srov. např. etymologii termínů: *zub moudrosti* – *dens sapientiae*, *serotinus* (lat. *sapiens* = moudrý, lat. *serotinus* = pozdní, pozdě vystupující), *trapézový sval* – *musculus trapezius* (řec. *trapezon* = stolek lichoběžníkového tvaru), *trochanter* (výrůstek na kosti stehenní) – *trochanter major* (řec. *trochanter* = běžec), *skléra* – *sclera* (řec. *skleros* = tvrdý), *artro-*

lit (volné tělísko v dutině kloubu, „kloubní myška“) – *arthrolithos* (řec. *arthron* = kloub, řec. *lithos* = kámen), *slepé střevo* – *caecum* (lat. *caecus* = slepý, Machek, 1997, s. 553: Aristoteles popsal tento orgán u zvířete jako cosi slepého, nepravého, lichého u střeva, to označení již v starověku bylo přeneseno na člověka a udrželo se), *jablko Adamovo, ohryzek* – *pomum Adami* (ČES, 2001, s. 44: „ohryzek v krku“, podle pověsti, že Adamovi v krku uvízl zbytek zapovězeného ovoce) apod. V různých jazycích se obrazné pojmenování může zakládat na různých vztazích, viz např. lat. *bulbus* (= cibule) a čes. *koule* (oční *koule*), lat. *arteria radialis* (lat. *radius* = paprsek) a čes. *vřetenní tepna* (*vřeteno* – ČES, 2001, s. 723: všesl., z ie. „otáčet, obracet“) apod.

Etymologické souvislosti se mnohdy oslabují nebo ztrácejí i u domácích termínů, viz např. *sklivec* (SSJČ, 1989, V. díl, r–s, s. 348, *sklivý* – řídké, jsoucí jako ze skla, skelný, *sklivec* – skelný mok), *houser* (ČES, 2001, s. 211: tvořeno starobyrou příponou *-er* – *husa*, význam bolesti „bederní ústřel“ snad podle bodavé bolesti; Machek, 1957, s. 151: žertovná obměna z *úsad*, slovensky též *húsad*, viz též *ústřel*; Holub – Lyr, 1978, s. 184: význam „bederní ústřel“ vznikl žertovnou obměnou nář. *ousad*, *úsad*, co se usadilo v kříži), podobně také *srdeční záhat* (= infarkt: Holub – Lyr, 1978, s. 475: *hatit* v pův. významu „přehradit, ucpat“), *houser* = lichotný název pro „hosta“ jinak velmi nemilého, jakým je revmatismus), „*vlk*“ (Machek, 1997, s. 695: přenesení jména zvířete na vřed, jenž „žere maso, rozežírá se“, spíše souvisí s lat. *ulcus* = vřed, ČES, 2001, s. 717: „opruzenina“ – srov. i něm. *Wolf* = „nežít“) aj. Může se dokonce stát, že obrazné pojmenování nemá přímý ekvivalent, viz např. latinský název *febris dromedaria* (horečka označená podle teplotní křivky připomínající hřbet velblouda) aj.

5 Z lékařské praxe

Přestože se lékařské termíny tvoří ve značné míře modelově, v praxi mnohdy vznikají náhodně, individuálně, někdy i neústrojně. Pro ilustraci uvedu příklady vybraných typů lékařských termínů, vycházím přitom z konkrétních sdělení lékařů.

5.1 Lékařské zkratky

Praktický problém představuje nešvar překotného individuálního vymýšlení nových zkratk; nebývá totiž zvykem, že autor při potřebě zkrátit nově vzniklý lékařský termín zavede novou zkratku a ostatní ji respektují. Lékaři si často vymyslí, co je právě napadne, a z potřeby rychle zapisovat do (narůstající) lékařské dokumentace vychází jakási lidová tvořivost. V unifikovaných dokumentech se často nelze zkratkám a značkám ubránit, zejména vpisují-li se údaje do kolonek nedostatečně velkých. Ve zkratkách se kombinují počáteční písmena i jiné hlásky nebo slabiky

z různých jazyků. Vede to až k nesrozumitelnosti pro část nebo naprostou většinu čtenářů, někdy dokonce pro všechny kromě autora.

Uvedu příklad z chirurgické praxe: lékařka napsala do chorobopisu pokyn: „*zavést per. katetr*“ a myslela tím periferní žilní hadičku. Pacient byl přeložen na jinou stanici a tam vykonavatel pokynu zavedl katétr močový, neboť zkratce porozuměl „*permanentní močovou cévku*“. Pacient byl rozhořčen a vznikl konflikt. V různých kontextech mohou zkracováním vznikat situace od směšných po nevhodné, viz *ODS = One day surgery*: zvlášť, když např. fanatickému popudlivému politickému odpůrci Občanské demokratické strany lékař sdělí, že nejlepším řešením pro něj bude ODS. Užívají se i víceznačné zkratky, viz např. *AO*: pro staršího ortopéda znamená švýcarskou skupinu, která založila metalické osteosyntézy (*Arbeitsgesellschaft für die Osteosynthesenfragen*), pro mladého ortopéda již jen nástroje podle této skupiny nazvané, pro cévního chirurga aortu a pro internistu obliterující aterosklerózu (*atherosclerosis obliterans* – ucpávající kornatění tepen).

5.2 Eponyma

Eponymické názvy se užívají více v klinických oborech (než v anatomii) a bývají vytvořené většinou ze jmen kliniků – objevitelů a průkopníků. První „neanatomická“ eponyma, užívaná k diagnostice či popisu léčebné metody, pocházejí již ze starověku: *Hippokratův manévr* k nápravě vykloubeného ramene, *Celsovy* klasické znaky zánětu. V chirurgii se eponyma začala rozrůstat v 19. století, kdy byly podle slavných chirurgů popisovány operace, manévry a nástroje. Na konci 19. století se každý vedoucí chirurg snažil, aby po něm bylo něco pojmenováno. To pokračovalo i ve 20. století, ale s ubývajícím počtem zásadních objevů došlo k jistému ústupu eponym. Tak např. dodnes užívaná *Nissenova operace* (manžeta žaludečním fundem kolem břišního jícnu k zabránění zpětného toku kyselých šťáv do jícnu) byla obohacena Rossettím o jediný steh a začal se prosazovat název „*operatio Nissen-Rossetti*“. S takovými mnohdy málo významnými modifikacemi podle velkého množství autorů se v terminologii začal vytrácet přehled.

Eponyma představují typ lékařských názvů, v nichž se neprojevuje silící vliv angličtiny. Nejde totiž jen o to, že se angličtina stala světovým vědeckým jazykem, ale hlavně o národnost průkopnických objevitelů: mnoho z nich byli Středoevropané a původem z dalších národů kontinentu. Dnes se nově užívané metody vytvářejí týmově, a než jsou světově uznány priority, vytváří se na předních kongresech a v předních vědeckých skupinách tzv. „consensus“, který se týká i názvosloví. Při něm soupeřící strany málokdy připustí, aby bylo něco nazváno po konkurentovi, a to i z důvodů komerčních (medicínu velmi ovlivňujících). Tak např. *HIV* nebo *AIDS* jsou názvy vzniklé ve vědecké debatě a objevitele mimo úzký odborný okruh téměř nikdo nezná.

5.3 Termíny a netermíny, lékařský slang

V lékařské praxi, podobně jako v teorii terminologie, bývá nejednoznačné vymezit a odlišit termíny a neterminologické odborné názvy. I v odborném lékařském vyjadřování se používá např. mnoho výrazů slangového původu. Lékaři, specialisté jednotlivých oborů si však často ani nekladou otázku, co je termín (mnoho specializovaných názvů tak jako termíny označují až terminografové). Ilustruji to i následující příklady z odborného chirurgického časopisu *Rozhledy v chirurgii* (užité zjevně bez rozlišení stupně terminologické platnosti): *rekonstrukce hrudní stěny*, *defekt hrudní stěny*, *defekt kůže*, *chirurgicky řešený nemocný*, *pacientka celkově neprospívala*. Podle sdělení odborníků mají povahu termínů slova *rekonstrukce* (náprava či oprava k původnímu nebo alespoň přibližně k původnímu anatomickému či funkčnímu stavu) a *defekt* (ztráta, chybění, omezení). Lze je spojit s velkým počtem anatomických lokalizací i funkcí (nejen *hrudní stěna*, *kůže*, *kost*, ale i *myšlení*, *čítí*, *hybnost*). Spojení *chirurgicky řešený nemocný* je ukázkou lékařského slangu (ne-li přímo pokleslého lékařského vyjadřování); správné je vyjádření: *nemocný*, *jehož stav byl řešen chirurgicky*. Spojení *pacientka celkově neprospívala* je běžný popis vývoje stavu nemocné, vyjadřuje se jím, že se pacientce nedařilo dobře, její celkový stav se nevyvíjel ke zlepšení. Jde o běžné, méně časté specifické spojení, užívané v odborném vyjadřování, nikoli však o termín.

Lékařská praxe naráží nejen na nejistotu při vnímání a rozlišování termínů a netermínů, ale mnohdy i na vžitě nepřesnosti a chyby. Tak je např. nesmyslné označení *extrakorporální litotrypsy* nebo *parciální gastrektomie*; extrakorporální znamená „mimotělní“, při této litotrypsi však drcení kamene neprobíhá mimo tělo, ale uvnitř (v močovém měchýři), pouze přístroj, vytvářející rázové vlny, je vně těla. Vyjádření *parciální gastrektomie* užívají nesprávně Anglosasové a podle nich i někteří čeští chirurgové; *gastrektomie* znamená odnětí celého žaludku, nemůže být tedy *parciální*. Správné je pojmenování *gastrektomie*; jde-li o výkon menší, kdy se odstraňuje jen část žaludku, mělo by se správně mluvit o *resekci*.

Dlouhodobě sporný bývá v lékařské praxi pravopis, týkající se užívání tradičního, nebo počeštěného způsobu psaní cizích termínů; s pravopisnou nejednotností se tak každodenně setkává ve své vydavatelské praxi nakladatelství Galén: tak např. chemici a biochemici zachovávají tradiční psaní chemických názvů látek (*methyl*, *ethyl*, *methan*, *ethan*) a slov od nich odvozených (*methylace*), trvají na krátké samohláске v zakončení *-asa* u enzymů (*kinasa*, *aminasa*), zatímco klinici píší *-áza* nebo *-óza* (*glukóza*, *transamináza*, *orální glukózový toleranční test*). Farmakologové užívají na rozdíl od většiny kliniků latinské názvy generik léčivých přípravků (*cyclophosphamid*, *ciclosporin*, *methotrexát*). Anatomové se dohodli na zjednodušeném pravopisu názvů, které obsahují samohláskové skupiny, jako např. *glandula thyroidea*, původně latinsky *thyreoidea*. Tuto formu však striktně dodržují dnes již pouze endokrinologové.

5.4 Obrazné termíny

V lékařské komunikaci se často užívají metafory spojené s lokací a blíže především s vertikality, viz např. běžná vyjádření *vysoký a nízký krevní tlak, vysoké a nízké laboratorní hodnoty* dané látky, podobně vyjádření *epidemie se šíří, výskyt nemoci se rozšiřuje, perinatální úmrtnost se snižuje* atd. Jiným příkladem z (chirurgické) praxe je označování uložení hemoroidálních uzlů podle čísel hodinového ciferníku: podle sdělení odborníků bývají nejčastěji při číslech 3, 7 a 11, a to v poloze, kdy leží pacient na zádech. Otočí-li se do polohy genukubitální (na kolena a lokty), nacházejí se při číslech 9, 1 a 5 (přesto je proktolog i v této poloze popisuje jako na číslech 3, 7 a 11). Obdobně se v lékařské praxi při vyšetřování a popisu nálezů doporučuje spíše přirovnávat než vyjadřovat se v mírách tam, kde nelze měřit; *hmatný žlučník* se tak častěji přirovnává k okurce, než určuje rozměry např. 9 × 3,5 × 4,1 cm. Jiný útvar se přirovnává ke kopacímu míči, dětské hlavičce, pomeranči, jablku, ořechu, meruňce, třešni, makovému zrnku, špendlíkové hlavičce, ale i k červu, housence, bahně, tvarohu, rosolu a dalším charakteristickým živým i neživým entitám, které si každý umí dobře představit.

6 Závěrem

Termíny představují pevnou součást každého moderního jazyka, odrážejí stav vědeckého poznání v příslušném oboru, jejich podoba a ustálenost je tedy úzce spjata se stálostí vědeckých názorů. Vedle vlastního rozvoje vědeckého poznání je zdrojem dynamiky současné terminologie především internacionalizace. Stále diskutovanou a aktuální otázkou je, do jaké míry má být v příslušném jazyce internacionalizace uplatňována, aby zajišťovala, ba zvyšovala efektivnost odborné komunikace. Nepochybně se to týká i české lékařské komunikace ...

Literatura

- ADLAFOVÁ, A. (1989). Vznik a vývoj lékařské terminologie. *Časopis lékařů českých*, 128 (24), 762–765.
- BOZDĚCHOVÁ, I. (2009). *Současná terminologie (se zaměřením na kolokační termíny z lékařství)*. Praha: Karolinum.
- ČERNÁ, A. (1996). Kalostudnek a ti druzí (K počátkům české terminologie psychologické). *NŘ*, 79, 124–128.
- ČERNÁ, A. M. (2003). Stejnokořenné synonymní názvy chorob ve staré češtině. *ČDS* XI, 3 a 4/, 116–124.
- ČERNÁ, A. M. (2005). Lékařský sborník o chirurgii – mimořádný zdroj ke studiu staročeského jazyka. In Nejedlý, P. & Vajdlová, M. *Verba et historia*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 41–47.
- DANEŠ, F. (1997). Jazyk vědy. In *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, 68–83.
- DOLEŽAL, A. (1999). *Lékařský slang a úsloví*. Praha: Galén.
- HOLUB, J., LYER, S. (1978). *Stručný etymologický slovník jazyka českého*. Praha: SPN.
- MACHEK, V. (1997). *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- MURRAY, J. P. (1995). *Anglicko-český lékařský terminologický slovník*. Praha: Nakladatelství a vydavatelství H & H.

- REJZEK, J. (2001). *Český etymologický slovník*. Praha: LEDA. [ČES]
Slovník spisovného jazyka českého. Praha: Academia, 1989 (2., nezměněné vydání). [SSJČ]
SOCHOR, K. (1955). *Příručka o českém odborném názvosloví*. Praha: NČSAV.
TEJNOR, A. (1983). Současný stav a vývojové tendence českého odborného názvosloví. In *Přednášky na Letní škole slovanských studií*, 26, Praha: UK, 38–48.
TOPILOVÁ, V. (1999). *Anglicko-český a česko-anglický lékařský slovník*. Praha: Grada Publishing.

Autorka

Doc. PhDr. Ivana Bozděchová, CSc., e-mail: Ivana.Bozdechova@ff.cuni.cz, Ústav českého jazyka a teorie komunikace Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

Autorka působí od roku 1985 na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, v současné době v jejím Ústavu českého jazyka a teorie komunikace. Vyučovala český jazyk (a literaturu) na University of Nebraska at Omaha (1990–1991), na kalifornské Stanford University (1991–1992) a na Hankuk University of Foreign Studies v jihokorejském Soulu (2010–2012). Na FF UK se zabývá přípravou učitelů českého jazyka i dalších bohemistů, její specializací je současná lexikologie, slovtvorba a terminologie. Napsala dvě vědecké monografie (*Tvoření slov skládáním*, 1994; *Současná terminologie (se zaměřením na kolokační termíny z lékařství)*, 2009), jednu učebnici (*Korespondence v češtině: příručka pro cizince*, 2015) a jako spoluautorka se podílela na tvorbě řady učebnic českého jazyka pro základní a střední školy (vydané nakladatelstvím SPN, Didaktis). Je členkou řady odborných institucí doma i v zahraničí (např. Komise pro slovanskou slovtvorbu při Mezinárodním komitétu slavistů).